

Library, Archive, And Museum Research Journal

ISSN 2718-0832

www.lamrejournal.org

Türkiye’de Arşivcilik Alanının Bilimsel Bir Disiplin Olarak Gelişimi

The Development Of Archivery As A Scientific Discipline In Turkey

Elif Cansu BOZ*

Cite this article as: BOZ, E. C., (2021). Türkiye’de Arşivcilik Alanının Bilimsel Bir Disiplin Olarak Gelişimi. *Lamre Journal*, 2(2), 146-155.

ÖZ: Sistematik faaliyetlerin bir sonucu olarak ortaya çıkan arşivler milletlerin, kurumların veya kişilerin hafızalarını kapsamaları nedeniyle oldukça önemli bir yere sahiptir.

Aristoteles’ten beri uygulanan sözlü gelenek Osmanlı Devleti ile karşılaştırılırsa Emevi, Abbasi ve Roma-Bizans Döneminden oldukça az sayıda arşiv günümüze ulaşmıştır. Ne yazık ki arşivler çeşitli sebeplerle yok olmuş ya da yok edilmiştir. Osmanlı Dönemi arşivlerinde ve günümüz arşivlerinde de benzeri durumlar yaşanmıştır.

Bilginin toplumsallaştırılmasına vesile olan arşivler, belge üretilen her yerde doğal olarak meydana gelirler ve belgesel kayıt değeri kazanırlar. Bizler ise tarihi arşivler vasıtası ile öğreniriz. Bu sebeple arşivlerin değeri milletler, kurumlar ve kişilerce en doğru biçimde anlaşılmalı ve bu bilinçle hareket edilmelidir. Bu hususta arşivci olarak nitelendirilen kişilerin rolü ise azımsanmayacak derecede önemlidir. Resmî, yarı resmî ya da özel kurumların üretmiş oldukları güncelliğini kaybetmiş belgeler olarak arşivlerin toplanması, düzenlenmesi, derlenmesi, muhafaza edilmesi ve erişime hazır hale getirilmesi işlemleri yalnızca entelektüel yönetim bilincine, belge hayat döngüsü bilgisine ve mesleki bilince haiz kimseler tarafından yürütülebilir.

Türkiye’de arşivcilik alanının bilimsel bir disiplin olarak gelişimi, geçmişten günümüze kadar arşiv ve arşivcilik alanında çalışan değerli uzmanlar, verilen eğitimler, teknolojik gelişmeler, alana hususî eğilimler ve bu alanda yapılan çalışmalar ile doğru orantılıdır. Arşivler, geçmişimizin en mühim şahitleri olarak her dönemde korunma ihtiyacı duymuş ve günümüze ancak bu şekilde ulaşmıştır. Bu hususta arşiv/arşivcilik bilincine ve yetkinliğine haiz kimselerin rolü yadsınamaz ölçüdedir. “Geriye dönüp bakıldığında, arşivciliğin, bir bilim dalı olarak 17. yüzyılda kurulan ve 20. yüzyılda prestijinin doruğuna çıkan diplomatiğin yardımcı bir bilim dalı olarak tanımlandığı görülmektedir” (Keskin, 2007, s. 83).

Bu çalışmada arşiv ve arşivcilik kavramları incelenmiş ve arşivcilik mesleğinin bir disiplin olarak gelişimi irdelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Arşiv, Arşivcilik, Arşivciliğin Gelişimi.

ABSTRACT: Archives, which emerged as a result of systematic activities, have a very important place because they cover the memories of nations, institutions or individuals.

If the oral tradition practiced since Aristotle is compared with the Ottoman Empire, very few archives from the Umayyad, Abbasid and Roman-Byzantine Periods have survived. Unfortunately, archives have been destroyed for various reasons. Similar situations were experienced in the archives of the Ottoman Period and today's archives.

Archives, which are instrumental in the socialization of information, naturally occur wherever documents are produced and gain documentary recording value. We learn history through archives. For this reason, the value of archives should be understood in the most accurate way by nations, institutions and individuals, and this awareness should be acted upon. In this regard, the role of people who are described as archivists is of considerable importance. The collection, arrangement, compilation, preservation and accessibility of archives as outdated documents produced by official, semi-official or private institutions can only be carried out by people with intellectual management awareness, document lifecycle information and professional consciousness.

The development of archiving as a scientific discipline in Turkey is directly proportional to the valuable experts working in the field of archiving and archiving from past to present, the trainings provided, technological developments, trends in the field and the studies carried out in this field. Archives, as the most important witnesses of our past, have always needed protection and have reached today only in this way.

In this study, the concepts of archive and archiving were examined and the development of the archiving profession as a discipline was examined.

Keywords: Archive, Archiving, Development of Archiving.

*İstanbul Medeniyet Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

Email: bozelifcansu@gmail.com ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1800-044X>

Geliş/Received: 31.05.2021
Düzeltilme/Correction: 30.06.2021
Kabul/Accepted: 04.07.2021

GİRİŞ

Orta Asya Tarihinde göçebe hayat tarzı sebebi ile çok fazla arşiv belgesinin olmaması ile birlikte ilk İslam Devletlerinden itibaren arşivcilik anlayışı farklı bir boyuta evrilmiştir. Orta Asya Türk geleneği ile İslam’ın birleşmesinin sonucu olarak yeni bir devlet geleneği oluşturulmuştur. Bunun en iyi örnekleri kuşkusuz ki Selçuklu ve Osmanlı Devleti’dir. İlk Müslüman Türk Devletleri ile birlikte başta Dîvân denen bir meclis ve bu dîvânın kararlarının kayıt altına alındığı defterler ve bu defterlerin bulunduğu arşivler vardır.

Bir devletin gücünün göstergeleri arasında yer alan sağlam bürokrasi, eğitim ve liyakate verilen önemin yanında bu güç, kültürüne ve arşivine verdiği değer ile de doğru orantılıdır. Örneğin; Osmanlı Devleti’nin 11 yıl fetret devri yaşadığı Yıldırım Bayezid’in Timur ile gerçekleşen Ankara Savaşı’nda (1402) Yıldırım Bayezid’in yenilgiye uğraması ile Osmanlı Devleti’nin Bursa’da bulunan arşivi yağmalanmıştır. Bu nedenle erken dönem Osmanlı ve Selçuklu Devleti’nden günümüze intikal etmesi öngörülen arşiv tahrip edilmiştir. Osmanlı Devleti fetret devrinden sonra Çelebi Mehmed ile yeniden ayağa kalkarken Osmanlı Devleti’ni yenilgiye uğratan ve arşivini tahrip eden Timur Devleti ise Timur’dan sonra yok olmuştur. Güçlü bir devlet kurmak yalnızca askeri olarak değil bütün müesseseler ve kurumsallaşma ile mümkündür.

Osmanlı Devleti üç farklı hazine tabiri kullanmıştır. Bunlar: Hazîne-i Âmire (Devletin hazinesi), Hazîne-i Hâssa (saray erkânının hazinesi) ve Hazîne-i Evrâktır

(evrak hazinesi). “Hazîne-i Âmire Osmanlı İmparatorluğu’nun devlet hazinesinin ve bunlarla alakalı evrakların muhafaza edildiği yerdir” (Orhonlu, 1998). Hazîne-i Hâssa “Osmanlı padişahlarının şahsî gelir ve giderlerini idare eden teşkilâttir” (Tozduman, 1998).

Hazîne-i Evrâk ise “Osmanlı Devleti’ne ait resmî defter, sicil ve evrakın bugün muhafaza edildiği yerdir” (Aktaş ve Halaçoğlu, 1992). O dönemde arşivlere verilen önem ve arşivlik malzemelerin yönetimi, günümüz arşivciliğini de tenvir eder türden bilgiler ihtiva etmektedir.

Arşiv o dönemden beri saklanması, hazırlanması ve muhafaza edilmesi hususları ile titizlik arz etmiş bir alandır. Osmanlı Devleti’nde mahzen olarak adlandırılan, bürokratik kurumların arşivlerinin depolandığı ve muhafaza edildiği birimler mevcuttu. Bu mahzenlerden belge ya da deftere başvurulması durumunda ilgili kişiler bu kayıtları bizzat istifadeye sunarlardı ve gerekli kaydı düşmek suretiyle belgeleri teslim alırlardı. Bu sayede Dîvân-ı Hümâyunda bir karar alınması durumunda söz konusu kayıtlar delil niteliği arz etmekteydi.

Osmanlı Devleti’nde fethedilen bölgelerin iskânı ve bunların tahrir edilmesi ile ortaya çıkan tahrir defterleri dönemin demografik, sosyal, ekonomik ve dini birçok unsuru hakkında; toplumsal refahın yaygınlaşmasında vasita görevi üstlenen kadı sicilleri, tereke kayıtları ve mahkeme defterleri ait oldukları dönemler hakkında bizlere oldukça önemli bilgiler vermektelerdir.

Toplumların tarihsel tecrübelerini yok olmaktan kurtaran arşivler, geçmiş dönemlerden intikali ve çeşitli yollarla muhafazası ile Cumhuriyet Döneminde bilimsel bir disiplin olarak yönetilmeye ihtiyaç duyar. Bu hususta yapılan en önemli çalışmaların başında şüphesiz ki arşiv katalogları gelmektedir. Arşivcilik alanında ilk kitap olan Tayyip Gökbilgin’in Türkçeye çevirdiği *Arşiv Meseleleri* kitabıdır. Arşivcilik mesleği bu sayede topluma açılmıştır.

Arşiv Nedir?

“Yunanca’daki “arkhein” ve Latince’deki “archivum”dan

gelen arşiv terimi; resmî daire, belediye sarayı anlamına gelmektedir. Dolayısıyla belli bir yönetim dairesine ait işlemi bitmiş resmî evrakın, düzenli bir şekilde bir araya toplanması ve yazılı belgelerin saklanıp korunduğu yer anlamına gelmektedir” (Alikılıç, 1998, s.163).

Osmanlı Devleti’nde ise arşive “Hazîne-i Evrâk ve Mahzen-i Evrak” denilmektedir.

Tanınmış arşivist ve Türk tarihçisi Macar Lajos Fekete’ye göre arşiv: “Tabii veya hukuki bir şahsiyetin resmî muamelelerinden hâsıl olan ve yanında bulundurulması icap eden yazılmış, resmedilmiş veya tabii edilmiş evrakın tekmidir.”

Arşivler resmî, yarı resmî ya da özel kurumların iş ve işlemleri esnasında tabii olarak üretmiş oldukları belgelerin toplandığı, düzenlendiği, derlendiği, muhafaza edildiği ve erişime (yararlandırmaya) hazır hale getirildiği yerlerdir.

Elektronik çağ öncesi üretilmiş tüm belgeler aynı düzen içerisinde üretilir, ara depolara aktarılır ve en sonunda ise arşive intikal ederdi. Evrakın hayat

döngüsü olan bu iş aşağıdaki gibidir:

- Belge doğar,
- Fonksiyonunu icra eder,
- Üretildiği odada dosyalanır,
- Rafta muhafaza edilir.

Dosyalama

Arşivlerde en önemli faaliyet şüphesiz ki dosyalamadır. “... dosyalama, bir fonksiyon kapsamındaki konu veya vakayla ilgili tabii olarak oluşan belgeleri, aralarında organik bağ kurup, bütünlük içerisinde muhafaza etmek olarak tanımlanabilir” (Çiçek, 2018, s.180).

Arşivlerde dosyalama işlemi ile

- Belgelere, defterlere veya arşiv malzemesine hızlı ve sistematik bir biçimde erişim kolaylığı sağlanır.
- Arşiv malzemesi düzen içerisinde muhafaza edilmiş olur.

- Arşivde çalışan personelin verimi artar.
- Organik bağ ile vaka ve konu bağlamında ilişki kurulur.
- Mekândan tasarruf edilir.
- Belgeler kanıt ve hukuki delil niteliği taşırlar.
- Bilginin güvenilir hale gelmesi sağlanır.
- Sistemde devamlılık sağlanmış olur.

Bâb-ı Âli Evrak Odası

Osmanlı bürokrasisinde yazışmalar defterlere kaydedilerek muhafaza edilirdi. Osmanlı Padişahları adına çıkarılmış bütün fermanlar “Ahkâm veya Mühimme” defterlerine yazılırdı. Sadrazam tarafından çıkarılan buyruhdular ise “Buyruldu

Defterine” kaydedilirdi. Tanzimat Dönemine kadar devam eden bu kayıt sistemi, Tanzimat’tan itibaren Fransız etkisi ile yeni bir boyuta evrilmiştir. Bu süreçte dairelere gelen ya da dairelerden gönderilen tüm yazışmalara evrak numarası verilerek gelen-giden defterlere kaydedilmeye başlanmıştır. Bâb-ı Âli’de gelen evrakın kaydı ve sorumlularının bilinmesi için “Bâb-ı Âli Evrak Müdürlüğü” kurulmuş ve bir süre sonra müdürlük görevlerini düzenleyen bir nizamname hazırlanmıştır. Bu müdürlük, sadece İstanbul’daki devlet dairelerinin gönderdiği belgeleri kaydetmek ve işlemlerini yürütmekle görevliydi. Bu amaçla tutulan gelen-giden kayıt defterlerinde gelen evrakın numarası, tarihi ve özeti yer alıyordu. Sadâretten diğer dairelere yazılan yazılar ise giden defterine kaydediliyordu.

Evrak odasında 1 mümeyyiz (başkan) ve 6 memur görevliydi. Bu usul 19. yüzyıl boyunca devam ettiği gibi Cumhuriyet Döneminde de 2000 yılına kadar devam etmiştir.

Hazîne-i Evrâk’ın Kurulması

Osmanlı bürokrasisinde Dîvân-ı Hümâyûn, defterdarlık ve

defterhanenin üretmiş olduğu belge ve defterler genellikle ilgili daire ve kalemin yakınında bulunan evrak mahzenlerine saklanırdı.

Osmanlılar yüzyıllar boyunca arşiv belgelerinin korunmasına büyük önem vermişler ve devletin kuruluşundan itibaren var olan belgelerin saklanması hususuna oldukça önem vermişlerdir. Evrakların korunması için inşa edilen evrak mahzenlerinde defterler ve belgeler bürolarda üretildikten sonra ya kalemde muhafaza ediliyor ya da tomruk dairesinde

saklanıyordu. Bütün dairelerin evraklarının bu şekilde dağınık olarak muhafaza edilmesi, kalemdeki işleri yavaşlatıyor ve aranılan evrak çoğu zaman bulunamıyordu. “XVIII. Yüzyıl ortalarına kadar iyi bir şekilde saklanan ve titizlikle korunan arşiv malzemeleri, sonra rehavet ve umursamazlığın doğurduğu bazı ihmal ve tahriplere maruz kalmıştır. Bakımsızlık, yangınlar, su baskınları, depoların yetersizliği, taşımalar ve kötü şartlar bunların başlıca sebepleridir. Osmanlı Devleti’nde modern anlamda arşivcilik alanındaki gelişmeler Tanzimat Dönemi’nde yaşanmıştır. Mustafa Reşit Paşa sadrazam olduktan sonra, Hazîne-i Evrâk adı verilen bir teşkilatın kurulmasına ve binasının inşasına karar vermiştir” (Karacakaya ve Yücedağ, 2020, s.4). Bu sorunların bir çözümü mahiyetinde kurulan Hazîne-i Evrâk, arşiv belgelerinin muhafaza edildiği depolara numaralar verilmesi suretiyle belgelere kolay erişimi mümkün kılmaktaydı.

Arşivci Kimdir?

Arşivist veya arşivci, özel eğitim görmüş, arşiv çalışmalarını yöneten veya yürüten kişidir (Atalar ve Binark (Hazırlayan), 1978, s.7).

Arşivci resmî veya özel kurum ve kuruluş faaliyetleriyle ilgili belgeleri sınıflandıran, koruyan ve erişime sunan kişi/kişilerdir. Arşivcilik mesleğinin bir bilim dalı olarak üniversitelerde teorik bilgilerini alan arşivciler,

mesleklerini icra ederlerken kazandıkları pratik bilgiler doğrultusunda arşivleri yönetirler. Bu sayede arşivlere intikal eden belgelerin fon-seri bütünlüğünü bozmadan orijinal düzeni ile muhafaza ederler.

Günümüz koşullarında arşivciler;

- Arşivin fiziksel alanını en yüksek verim ile kullanabilen,
- Arşivi fiziksel olarak koruyan,
- Sağlıklı koşullarda muhafaza eden,
- Arşivsel malzemeyi ve koruma alanlarını yönetebilen,
- Odaların iklimlendirilmesi konusunda yetkin,
- Belgelerin sağlıklı bir biçimde korunması için asitsiz veya asidi düşük gömlekler ya da kutularda saklanmalıdır. Bu malzemenin özelliklerini kontrol etmek, belirlemek, bunun talebini ve gerektiğinde satın alımını yapmada rol oynayabilen,
- Dosyalama işinin önemini bilen ve bu doğrultuda dosya planı oluşturabilen,
- Asli düzen, fon/seri bütünlüğü ve provenansın bilincinde olan,
- Belgeleri sınıflandırma, imha ve ayıklama konularında yetkin,
- Doğru bir biçimde restorasyon işlemi yapabilen,
- Liderlik vasfı olan,
- Bireysel ve grup çalışmalarına yatkın,
- Sürekli kendini geliştiren,
- Teknolojiye uyum sağlayabilen,
- Çalışılan kurumun düzenini sağlayan,

- Gerekli çalışma alanların tespit edebilen,
- En uygun ve konforlu çalışma alanını yaratabilen,
- Özel arşivlerde ise arşivcinin rolünü, arşiv konusu materyallerin etik kurallar çerçevesinde araştırmaya sunulmasını sağlayan,
- Entelektüel yönetim bilincine sahip... bireyler olmalılardır.

Arşivci, tüm farklı alanları iş birliği ile yönetebilecek yetkinliğe sahip olmalıdır. Bir arşivci gerekli düzeni ve koordinasyonu sağlayarak her alanın uzmanı ile birlikte tasnif ve kataloglama sürecini yönetebilmelidir. Bu bağlamda en mühim hususlardan biri ise şüphesiz ki dil becerisidir. Arşivci öncelikle Osmanlı Türkçesi daha sonra ise farklı dil gruplarına hakîm olmalıdır. Gerektiğinde ise bu anlamda iş birliğine gidebilmelidir.

Günümüz şartlarında arşivler hem fiziksel hem dijital ortamda muhafaza edilmektedir. Belgelerin dijital ortamda saklanması hem erişim kolaylığı hem korumayı hem de farklı kopyayı sağlamaktadır. Arşivlerin dijitalleştirilmesi (sayısallaştırma) işlemi için cihaz tedariki ve bu tedarik için talepte bulunma işlemi yine arşivci sorumluluğundadır. Cihaz alımından sonra ise kullanımı ve arıza durumlarının yönetimi oldukça önemlidir. Belgelerin taranmasından sorumlu ekibi yönetmek de yine arşivcilerin sorumluluğu altındadır.

Dijital dünya denildiği zaman akla ilk gelen kavram şüphesiz ki yazılımdır. Piyasada var olan hazır yazılımların alımında en önemli konu yazılımın ihtiyaca cevap verecek nitelikte olup olmadığıdır. Bu bağlamda ihtiyaca cevap vermeyen ya da yeteri ölçüde cevap vermeyen yazılım alımı kuruma hem verim sağlamayacak hem de kurumu maddi olarak zarara uğratacaktır. Bu nedenle kurum, açık kaynak kodlu yazılımları bünyesine daha kolay uyarlayabilir. Bu aşamada ise hem arşivci hem yazılımcı hem de tasarımcı sürekli iş birliği içerisinde olmalıdır.

İhtiyaçlar doğrultusunda oluşturulan bu yazılım, değişen ihtiyaçlara da cevap verebilecek nitelikte olması elzemdir. Arşivin bünyesinde bir yazılımcının olması da bu noktada önemli bir husustur.

“Arşivlerin koleksiyon ve kullanıcı göz önünde bulundurulduğunda tanımlama ve kısıtlamaların hem bilgi güvenliği hem de telif hakları için korunması gerekir ki bu da dijital hak yönetiminin yayılması ile mümkün olacaktır” (İnceoğlu ve Şentürk, 2014, s.363). Arşivci, bu konuların farkında olarak iş ve işlemlerini yürütmelidir.

Bağışlar söz konusu olduğunda ilgili işlerin yapılması, bağışçı ve kurum arasındaki köprü görevi görecektir kişi de arşivcidir.

Özel arşivler söz konusu olduğunda, daha özel konular da söz konusu olmaktadır. Bu bağlamda kişisel hakların korunması ve gizlilik oldukça önem arz etmektedir. Bu da arşivcinin sorumluluğu altındaki konulardandır.

Arşivlerin dinamizmi, koleksiyon geliştirmeye bağlıdır. İşini iyi yapan bir arşivci sahaf gezen, yeni bağışçılara güven sağlayan, süreci doğru yöneten kişidir.

Arşivci, alımlarda ise tahsis edilen bütçeyi en verimli şekilde kullanabilmelidir. Çünkü karar verme mekanizması olan kişi arşivcidir.

Arşivcide Bulunması Gereken Özellikler

- Analitik düşünme
- Karar verebilme
- Grup çalışmalarına yatkınlık
- Proje çalışmalarına yatkınlık
- Liderlik vasfı
- Problemi anlama ve çözebilme yetkinliği
- Osmanlı Türkçesi biliyor olmak

- Arşivcilik literatürüne hâkim olmak
- Meraklı olmak
- Öğrenmeye açık olmak
- Eleştirel düşünebilmek (yıkıcı olmadan; yapıcı olarak)
- Tarihe ilgi duymak

Arşiv kaynaklarının tanımlanması ise arşivcinin performansı ile doğru orantılıdır. Farklı arşivciler farklı perspektifler ile aynı belgeyi ele alabilirler. Yöntem ne kadar farklı olursa olsun ortak amaç belgeyi kullanıcı istifadesine sunmaktır. Bu hususta arşivcinin barındırması gereken nitelikler şunlardır:

- Belgeye erişimi sağlayacak kişi vasfı,
- Uzmanlık,
- Disiplinler arası çalışma yeteneği,
- Araştırmacı vasfı,
- Dil yeteneği,
- Koleksiyonu nasıl ele alacağını bilen,
- Koleksiyonun orijinal düzenini bozmayan,
- Seri ve fon bütünlüğüne dikkat eden,
- Provenansın bilincinde kimseler olmak

Son dönemlerde elektronik belgenin ortaya çıkması ile arşivcilik mesleği de bir dönüşüme uğramıştır. Bu

durum, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü öğrencilerinin de yeni yetkinliklere sahip olması gerekliliğini beraberinde getirmiştir.

Arşivci, eskisi gibi birimlerde dosyaları bodruma indiren ve düzenleyen kimse olmaktan çıkmış; kurum ve kuruluşların en alt tabakadan en üst tabakaya varana kadar her aşamada görev ve sorumlulukları bulunan çalışanlar haline dönüşmüştür.

Arşivciler çok açık ve net bir iletişim kurabilme becerisine sahip olmalıdırlar. Bir arşivci, belge yöneticisi olarak kamu kurum ve kuruluşlarında bilgi ve belgenin üretiminden birimler arası dağıtımına, imza hiyerarşisinden belge

muhafazasına, belgelerin tekrar hizmete sunulmasından güvenilirliğinin ve güvenliğinin sağlanmasına kadar olan bütün süreçlerde etkin rol oynamalıdır.

Günümüzde, bireyleri tanımak hatta toplumları tanımak bunlar ile ilgili verileri toplamak ve bunları yönetmek; veri yığınları/veri çöpleri arasında kaliteli bilgiyi çıkartmak, bu bilgi doğrultusunda ticaret yapmak durumundayız. Özel işletmelerde de bu bir ihtiyaçtır. Arşivci olarak mesleki becerileri geliştirirken girişken olmaya, açık ve net iletişim kurabilmeye önem göstermeliyiz. Bu gelişim çok okuma sosyal aktivitelerde bulunma, yapılan işe odaklanma ve objektif olma ile gerçekleşmektedir.

Eşitlik ilkesi de hem mesleki açıdan hem de etik açıdan önemlidir. İş hayatımızdaki pozisyonumuz ne olursa olsun meslek arkadaşlarımıza ve çalışanlarımıza eşit davranmak durumundayız.

Arşivcilerin, kurumdaki tüm birimlerle iş birliği içerisinde olması oldukça önemlidir. Bununla birlikte ulusal ve uluslararası mevzuata uymak gerekmektedir. Mesleki standartları bilme ve sır saklama bu mesleğin en önemli parçasıdır. Çünkü arşivci, bilgiye herkesten önce erişir ve mahremiyeti saklayan ilk kişidir.

Arşivciliği seçen birey kendisini geliştirmeye açık olmalıdır. Aynı zamanda sivil toplum kuruluşlarını, dernekleri geliştirmek hususunda zorlamalı ve gönüllü çalışmalarda yer almalıdır. Temel hukuk kurallarını/kavramlarını, devlet teşkilatının yapısının temel hususlarını çok net bir şekilde bilmesi gerekmektedir ki, Osmanlı Devleti’nde bunun mevcut olduğu anlaşılmaktadır” (Şenol, 2011, s.24).

Millet ve devlet nezdinde önemi tartışılmaz ölçüde büyük olan arşivleri yöneten arşivciler arşiv malzemesine yaklaşım, arşiv malzemesini koruma ve muhafaza etme, arşivi kullanıcı istifadesine hazır hale getirme hususunda oldukça önemli bir role sahiptirler.

Arşivcilik Alanında Yapılan İlk Tasnif Çalışmaları

1775 yılında itibaren devlet dairelerinde muhafaza edilen evrakların tasnifi ile 1850'li yıllarda ilk tasnif çalışmaları başlamıştır. 1892 yılında evrak sisteminde ilk kez dosya usulüne geçilmiştir. 1908 yılında Osmanlı tarihçiliği ve arşivciliği bakımından bir dönüm noktası teşkil eden Târîh-i Osmânî Encümeni kurulmuştur. İlk akademik tarih dergisi olan "Târîh-i Osmânî Mecmuası" bu kurum tarafından yayımlanmaya başlanmıştır. Bu dergi, Hâzine-i Evrâktaki belgelerden yararlanılarak hazırlanan

makalelerin neşredildiği ilk dergi olması hasebiyle oldukça önem arz etmektedir. Târîh-i Osmânî Encümeni Reisi olan Abdurrahman Şeref Bey ilk defa Topkapı Sarayı Arşivi'ne girmiş ve bu arşivde inceleme yapmıştır. O tarihte Topkapı Sarayı mahzenlerindeki çok sayıda evrak tespit edilmiş ve Abdurrahman Şeref Bey bu evrakların tasnifiyle görevlendirilmiştir. "Osmanlı'nın kuruluşundan itibaren - özellikle son iki yüz yılda- arşiv ve arşivciliğe önem verdiği, bu alanda yatırımlar yaptığı ve arşiv elemanı yetiştirmek için çalışmalar yaptığından bahsedilmiştir. II. Meşrutiyetten sonra Abdurrahman Şeref'in vak'anüvisliğe tayin edilmesiyle arşivcilik konusunda bir toparlanma dönemi yaşandığını söyleyebiliriz" (Baş, 2019, s.154).

Aynı dönemde Macar tarihçisi ve Türkologu Dr. Imre Karácson, arşivde çalışmak üzere izin almış ve ilk makalelerini de Encümen-i Dâniş'de yayımlamıştır. "... ve arşivlerde yeni düzenlemelere gidilişi sırasında Karácson ilmi ve tecrübeleriyle Türk meslektaşlarına faydalı oldu. Târîh-i Osmânî Encümeni'nin Bâbîâlî'deki vak'anüvislik dairesinde yapılan toplantılarına katılır ve üyeler ondan istifade ederlerdi" (Çetin, 2001).

Arşivdeki tasnif çalışmalarının ikinci evresi Ali Emiri Efendi'nin görevlendirilmesi ile başlamıştır. "Hazîne-i Evrâka ait arşiv malzemesi yığınları Topkapı Sarayı ve diğer bulunduğu mahzenlerden Bab'ı Âlî'deki Cevat Paşa Kütüphanesine taşınmış, böylece görünen bu evrak ve defter yığınlarının nasıl tasnif edilmesi gerektiği, arandığında nasıl kolaylıkla bulunabileceği gibi konular

ciddi olarak tartışılmaya başlanmıştır. Bundan dolayı Ali Emiri başkanlığında bir komisyon kurularak tasnif çalışması başlatılmıştır.

Padişah dönemleri ve kendi içinde yıllara ayrılarak yapılan bu tasnif çalışmasında kronolojik tasnif metodu ve padişah dönemi, yıl ve vakaya göre tasnif sisteminin uygulandığı söylenebilir" (Baş, 2019, s.154).

"Tasnif çalışmasını devam ettirmek amacıyla "Vesâik-i Tarihiye Tasnif Heyeti"nin başına İbnülemin Mahmut Kemal atandığı için yeni bir tasnif heyeti kurulmuştur. 22 Mayıs 1924 tarihinde başlayan tasnif çalışmasında sistematik tasnif metodu çerçevesinde kuruma ve konuya göre tasnif sistemi uygulanarak çalışmalar sürdürülmüştür. Bu arada Vesâik-i Tarihiye Tasnif Heyeti Dârulfünûn Edebiyat Fakültesi bünyesine alınmıştır. Bir süre sonra da bu heyet lağvedilerek çalışma sonlandırılmıştır. Bunun üzerine 1925 yılı sonu itibarıyla tasnif iş ve işlemleri ile ilgili işler sınırlı sayıda personeli bulunan Başvekâlet Hazîne-i Evrâk Dairesine yeniden devredilmiştir" (Elker, 2010, s.186).

Cumhuriyet Döneminde Arşivler ve Arşivcilik Konusunda Yapılan Çalışmalar

- "Osmanlı Evrakı Üzerinde Yapılan Çalışmalar ve Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı'nın Kurulması
- Cumhuriyet Evrakının Düzenlenmesi Çalışmaları ve Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı'nın Kurulması
- Dokümantasyon Daire Başkanlığı'nın Kurulması
- Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün Kurulması" (Keskin, 2003, s.47).

Arşivcilik Alanında 3 Önemli Kitap

Arşiv Meseleleri/Tayyip Gökbilgin: Lajos Fekete'nin, Arşiv Meseleleri adlı eseri mesleğimizin ilk ve en önemli başvuru kitabıdır. Bu kitabı Macarcadan Türkçeye çeviren kişi ise Tayyip Gökbilgin olmuştur. Aynı zamanda arşivcilik

alanının ilk akademik çalışması olan bu kitap, arşivcilik mesleğinin topluma açılmasına vesile olmuştur. (1939)

Muhteva Bakımından Başvekâlet Arşivi/Mithad

Sertoğlu: 1955 yılında yayınlanan *Muhteva Bakımından Başvekâlet Arşivi* kitabı, Tayyip Gökbilgin’in Macarcadan Türkçeye çevirdiği *Arşiv Meseleleri* adlı eserden 16 yıl sonra hazırlanmış bir rehberdir. Bu rehber, bugüne kadar hazırlanan dört rehberden ilkidir. Bu eserde araştırmacıların kendi ihtisas dallarına göre arşivdeki malzemeden ne şekilde istifade edebilecekleri gayesi anlatılmaktadır.

Başbakanlık Arşivi Klavuzu/Atilla Çetin: Arşiv hakkında yazılan ikinci konu rehberi olan *Başbakanlık Arşivi Klavuzu*’nda Osmanlı arşivinin ihtiva ettiği malzemeler, tasnifler, araştırmaya açık bölümler ve devam etmekte olan tasnif çalışmaları tanıtılmıştır.

Arşivsel Tanımlama

“Arşivsel tanımlama arşivcilik süreci kapsamında belgelerin değerlendirilip, düzenlenmesi aşamalarının tamamlanmasından sonra gelen uzun soluklu bir aşamadır” (Şentürk, 2019, s.62).

Arşivsel tanımlama hususunda birçok tanım, yorum ve güncellemeler yapılmıştır. Arşivcilik mesleğinin bir disiplin olarak gelişiminin en önemli parçalarından biri de şüphesiz ki arşivsel tanımlamadır. Yetkinlik gerektiren bu iş uzman kimselerce, standartlar doğrultusunda ve sistematik bir biçimde yapılmalıdır.

“Arşivsel tanımlama mimarisinin tasarımında arşivcinin ele alması gereken unsurlar: tanımlamanın derinlik ve kapsamına karar verilmesi, tanımlamada kullanılacak standart, el rehberi vb. konularda karar verilmesi, arşiv malzemesi ile ilgili tanımlama alanlarının belirlenmesi ve son olarak araştırma araçlarının belirlenmesi şeklinde sıralanabilir” (Şentürk, 2019, s.64).

Arşivcilik Eğitiminin Üniversite Düzeyinde Seyri

Zengin bir arşive sahip olan Türkiye ne yazık ki söz konusu arşivsel malzemeyi yönetmekte ve muhafaza etmekte sorunlar yaşamaktadır. Kuşkusuz ki hâlâ tasnifi beklenen milyonlarca evrak bu duruma en somut örneklerdendir. Arşivler, tarihler boyunca yalnızca ihtiyaç duyulduğunda kullanılan belgeler olarak görev görmüşlerdir. Bu sebeptendir ki birçok kurumda arşivi ihtiva eden belgeler herhangi bir konu ya da vaka dosyalarına ayrılmaksızın gelen/giden belgeler olarak bir çekmece ya da kolide geliş güzel tutulmaktadır. Millî değerlerimiz olan arşivlerin bu şekilde bu muamele görmesinin önüne geçilmesi için mücadele eden ve meslek bilincine sahip akademisyenlerin önderliği ile kütüphanecilik ve arşivcilik eğitimi vermekte olan hali hazırda 12 üniversitede Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü; arşivlerin depo, arşivcilerin ise depocu olmadığını ve bu mesleğin toplumsal önemini gözler önüne sermek için hizmet vermektedir.

“Dr. Lajos Fekete’nin ülkemize gelmesi Türk Arşivciliği’ne yön vermiş önemli gelişmedir. 1966-1937 yıllarında Türkiye’de kalan Lajos Fekere tarihçi ve arşiv sistemi olan “Provenance” prensibini getirmiştir. Dr. Fekete ayrıca İstanbul ve Ankara’da arşivcilik konusunda konferanslar vermiş, bu konuda raporlar hazırlayıp ülkesi olan Macaristan’a geri dönmüştür” (Rukancı,1998, s.20).

“Diğer bir gelişme de Adnan Ötügen’in girişimiyle Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi bünyesinde kütüphanecilik kurslarına 1942 yılında başlaması ile ortaya çıkmıştır. Fakülte yönetimince asistanların ve kütüphane memurlarının bu kursa katılmaları zorunlu kılınmıştır. Bu kurslar sırasında arşiv derslerine de yer verilmiştir” (Keslin, 2003, s.169).

Daha sonra ise Ankara, İstanbul ve Hacettepe Üniversite’lerinde kütüphanecilik eğitimi verilmeye başlanmıştır. “Bunlardan sadece Hacettepe Üniversitesi’nde kurulan Kütüphanecilik Bölümü’nde

ancak 1979-1980 yılından itibaren 4. sınıfın ders programında bir arşivcilik dersi okutulmuştur. Bu derste, arşivcilik terminolojisi, temel arşivcilik bilgileri ve teknikleri, Türk arşivleri, ülkemizdeki arşiv çalışmaları ve Türk arşivciliğinin sorunları konuları işlenmiştir” (Keskin, 2003, s.171).

Arşivcilik alanı ile ilgili Hacettepe, İstanbul ve Marmara Üniversitelerinde bazı çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar başlangıç mahiyetinde olması hasebiyle yetersiz ama arşivcilik alanının varlığına yönelik ilk çalışmalar olmuşlardır. Her geçen gün sayılarının artmasıyla beraber günümüzde 12 üniversite Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü çatısı altında Kütüphanecilik ve Arşivcilik dersleri vermektedir. Bu üniversitelerin isimleri aşağıdadır:

- Hacettepe Üniversitesi
- İstanbul Üniversitesi
- Marmara Üniversitesi
- Ankara Üniversitesi
- Atatürk Üniversitesi
- Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
- Çankırı Karatekin Üniversitesi
- İstanbul Medeniyet Üniversitesi
- Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
- Bartın Üniversitesi
- İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi.
- 29 Mayıs Üniversitesi

Bu Alana Hizmet Vermekte Olan Meslek Büyüklerimiz

Prof. Dr. İshak Keskin, Prof. Dr. Atilla Çetin, Prof. Dr. Hüseyin Odabaş, Prof. Dr. Ümit Konya, Prof. Dr. Niyazi Çiçek, Prof. Dr. Fahrettin Özdemirci, Prof. Dr. Fatih Rukancı, Prof. Dr. Hakan Anameriç, Prof. Dr. Yaşar Tonta, Prof. Dr. Serap Kurbanoğlu, Prof. Dr. Hatice İnci Önal, Prof.

Dr. Bülent Yılmaz, Prof. Dr. Özgür Külcü, Prof. Dr. Umut Al, Prof. Dr. Bilgin Aydın, Prof. Dr. Remziye Tüba Karatepe, Prof. Dr.

Rıfat Günalan, Doç. Dr. Ekrem Tak, Doç. Dr. Kenan Yıldız, Doç. Dr. Bahattin Yalçınkaya, Arşivist Tülin Aren...

SONUÇ VE ÖNERİLER

Toplumların hafızası olan arşivlerin Türkiye’deki tarihsel gelişimi, arşivcilik meslek bilincine sahip zatlardan çabaları ve bu alanda verilen eğitimlerle gerçekleşmiştir. Türkiye arşiv bakımından zengin lakin arşivin yönetimi bakımından ne yazık ki eksik bir toplumdur. Arşivler, belli dönemlerde belli sebeplerle yok olmuş ya da yok edilmiştir. Arşivlerin yok olması hem kurum hem de toplum nezdinde büyük kayıplara yol açmıştır. Arşivlere gereken önem önce arşivistler daha sonra ise tüm toplum tarafından verilmelidir ki millî hafızamız olan arşivlerimizi gelecek kuşaklara sistematik bir biçimde aktarabilelim. Bu ise yalnızca eğitimle ve mesleki bilinçle mümkündür.

Osmanlı Devleti Döneminden bugüne kadar arşiv ve arşivci kavramlarında gözle görülür değişimler yaşanmış ve içinde bulunduğumuz bilgi çağına bağlı olarak arşivcilerde aranan yetkinlikler de değişmiştir. Eskiden arşivlere depo; arşivcilere ise depocu gözüyle bakılırken şimdilerde arşivlerin millî önemi ve arşivleri yönetecek olan arşivcilerin entelektüel yönetim bilincine sahip kimseler olması gerekliliği anlaşılmaya başlanmıştır.

Arşivcilik mesleği bir disiplin olarak alanla ilgili yapılan çalışmalar, arşiv katalogları, envanterler, rehberler ve tüm bunları alanımıza kazandıran değerli meslek büyüklerimiz ile gelişmektedir. Bilgi ve Belge Yönetimi öğrencileri olarak bizlere ise meslek büyüklerimizin çalışmalarından feyz alıp bu alana benzeri çalışmalar katmak, muhtemel istihdam sahalarımız gerek kütüphanecilik gerekse arşivcilik olsun her zaman meslek bilincine sahip/etik kurallara riayet eden bireyler olarak iş ve işlemlerimizi yürütmek düşmektedir.

KAYNAKÇA

Aktaş N. ve Halaçoğlu Y. (1992). Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Erişim Adresi:

<https://islamansiklopedisi.org.tr/basbakanlik-osmanli-arsivi>

Alikılıç, D. (1998). Arşiv ve arşivcilik. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (10).

Armağan, A. Ş. (2011). Bir Değerlendirme: Cumhuriyet Döneminde Arşivciliğimiz ve Arşivcilik Eğitimi. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(1), 20-51.

Atalar, M. ve Binark İ. (Hazırlayan). (1978). Arşiv ve arşivcilik bibliyografyası. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 25(1), 485-491.

Baş, İ. (2019). Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi'nde arşiv idaresi, arşivcilik ve ilk tasnif çalışmaları. *Arşiv Dünyası*, 6 (2). 148-164.

Biyografya. (2021, 17 Ocak). Erişim Adresi: <https://www.biyografya.com/biyografi/6268>

Çetin, A. (2001). Karácson, Imre (Emeric), *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Erişim Adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/karacson-imre-emic>

Çetin, A. *Başbakanlık arşivi kılavuzu*. İstanbul.

Çiçek, N. (2018). *Kurumsal Bilgi ve Belge Yönetimi*.

Rukancı, F. (1998). *Türkiye'de arşivcilik eğitimi*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara. Yök Tezler Kataloğu.

Sertoğlu, M. (1955). *Muhteva bakımından başvekalet arşivi*. İstanbul.

Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları. Elker, S. (2010). Mustafa Reşit Paşa ve Türk Arşivciliği. IV. Türk Tarih Kongresi (Ankara 10-14 Kasım 1948) II. Baskı, (s. 180-187). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Gökbilgin, T. (1939). *Arşiv meseleleri*. İstanbul.

İnceoğlu, S., ve Şentürk, B. (2014). Dijital çağda arşivci: Sahip olması gereken temel yetkinlikler ve roller. *Bilgi Dünyası*, 15(2), 353-374.

Karacakaya, R. ve Yücedağ, İ. (2020). Birinci Dünya Savaşı'nın son yıllarında millî hazîne-i evrâk kurulması girişimlerinin tanin gazetesindeki yansımaları (1917-1918). *Hazîne-i Evrâk Arşiv ve Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 3-21.

Keskin, İ. (2003). *Yakınçağ'dan günümüze Türkiye'de ve Avrupa'da arşivcilik eğitimi*. (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Keskin, İ. (2007). Gelişmelerin şekillendirdiği bir bilim olarak arşivcilik ve arşivcilik eğitimi. *Değişen Dünyada Bilgi Yönetimi Sempozyumu (26-27 Ekim 2007, Ankara): Bildiriler*, 82-91.

Kütükoğlu, M, S. (1996). Gökbilgin, M. Tayyip, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Erişim Adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/gokbilgin-m-tayip>

Orhonlu, C. (1998). hazine, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Erişim Adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/hazine>
Boz, E., C.

Şentürk, B. (2019). Arşivsel tanımlama: arşivi görünür kılmamanın vazgeçilmez unsuru. *Bilgi ve Belge Araştırmaları*, (11), 60-71.

Terzi, T, A. (1998). hazîne-i hâssa, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Erişim Adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/hazine-i-hassa>